

איתמר יעקב

אמות שוחקות ועכובות

א. הקדמה

ב. רב נחמן על פי אביי

1. מבוי

2. סוכה

3. כלאים

ג. רב נחמן על פי רבא

ד. היחס בין אביי ורבא

ה. ביאור המחלוקת

ו. פסיקת halacha

1. מבוי

2. סוכה

3. כלאים

4. שאר הדינים

ז. ההבדל בין האמות העכובות לשוחקות

1. דעת הרשב"א והוכחתו

2. דעת אבן העוזר

3. דעת רבנו ירוחם

ח. הטفح הלכה למעשה

א. הקדמה

המידות שחכמים השתמשו בהן למדידת אורך מושאלות מגוף האדם. המידות הקטנות – הין רוחבן של האצבעות: הקטנה ביותר – הזרת¹, אחריה האצבע, והגדולה מכולן – האגודל. האצבעות מרכיבות טפח. את היחס בין האצבעות לטפח מלמדנו רב פפא (מנחות

¹ הכוונה לרוחבה של הזרת ולא למידה הנקראת 'זרת' ששיעורה שלושה טפחים.

מא, ב; בסוגרים פירושו של רשיי: "אמר רב פפא: טפח דאוריתא – ד' בגודל, שית בקטנה, חמש בתילתה [אצבע, וכולן מדה אחת]. קיימים שני סוגים טפחים שנעסק בהם בהמשך, והם טפח "שוחק" – דהינו גדול, וטפח "עצבב" – דהינו קטן. הטפחים מרכיבים אמה. האמות מתחקות לשני סוגים – אמה קטנה, בת חמישה טפחים ואמה גדולה, בת שישה טפחים. כיוון שקיימים שני סוגים טפחים כמו שבארנו, הרי שאת כל אחת מהאמות נתנו לחלק לעוד שני סוגים, אמה המורכבת מטפחים "שוחקים" ואמה המורכבת מטפחים "עצבבים". متى משערים באמה בת שישה טפחים ומתי באמה בת חמישה? متى משערים באמה שוחקת ומתי בעצבבה? על כך עונה הסוגיה בעירובין (ג, ב):

ב. רב נחמן על פי אבי

אמר אבי ממשmia דבר נחמן: אמת סוכה ואמת מבוי – באמה בת חמישה.
אמת כלאים – באמה בת ששה.

רב נחמן מחלק בין מבוי וסוכה מצד אחד, לכלאים מצד שני. במבוי וסוכה האמה המדוברת הינה בת חמישה טפחים, ואילו בכלאים האמה המדוברת הינה בת שישה טפחים. הגמara מבינה שרבי נחמן לא בא לחלק באופן מוחלט בין דיני סוכה ומבוי לדיני כלאים, שהרי מאיפה ידוע לו חילוק זה? אלא והוא שרבי נחמן נוקט חילוק זה לחומרה. בסוכה ומבוי אנו מחמירים ומשתמשים באמה בת שישה טפחים, ואילו בכלאים אנו מחמירים ומשתמשים באמה בת חמישה טפחים.² הבנה זו של הגמara בדברי אבי מובילה בהכרח לשאלת, "למאי הלכתא?". אבל הלו הלו הנותן הנוגעת למבוי ולסוכה אנו משערים באמות קטנות כדי להחמיר, ובallo הלו הנותן הנוגעת לכלאים אנו משערים באמות גדולות על מנת להחמיר?

1. מבוי

עונה הגמara: "ילגבוהו ולפרצת מבוי"³.
אך שואלת הגמara, "זהו איך משך מבוי באربע אמות, דלקולא!". הרי ידוע לנו שמבוי צריך להיות או רך מינימלי מסוים, על מנת שנוכל להתר לטלטל בו על ידי קורה⁴ – אורך

² על פי רשיי – ד"ה אמות מבוי ואמת סוכה.

³ גובה – מבוי הגבוה מעשרים אמה פסול. לפי דברי אבי, את הגובה המקסימלי של המבוי, אנו מודדים באמות קטנות מסוים חומרה.

פרצת מבוי – קיימת לנו שמבוי שיש באחת מדפנותיו פרצה הגדולה מעשר אמות פסול. לפי דברי אבי, את פרצת המבוי נמדד באמות קטנות מסוים חומרה.

⁴ הנהה זו של הגמara מקורה בדף ה, אך שם שואלת הגמara: "היה [המבוי] פחות מעשרה טפחים [גובה] וחקק בו [חפר באדמה] להשלימו לעשרה. כמה חוקק? כמה חוקק?! כמה צריך ליה! – אלא, משכו [יש]

מינימלי של ארבע אמות – ואם נמדד את האורך באמות קטנות, הרי זה יהיה קולא ולא חומרא! על כך עונה הגמרא שתי תשובות:
כمان דאמר באربעה טפחים. ואיבעית אימא: באربעה אמות, ורוב אמות
קאמר.

התירוץ הראשון של הגמרא, הינו שרבי נחמן⁵ סובר כמן דאמר שהאורך המינימלי של המבויה הינו ארבעה טפחים ולא ארבע אמות, ומשום לכך מימרתו שהאמות שאנו משתמשים בהם במבויה הינו אמות קטנות, כלל אינה משפיעה על מדידת האורך המינימלי של המבויה. הגמara מתרצה עוד, שיתתקן שרבי נחמן אכן סובר שהאורך המינימלי של המבויה הינו ארבע אמות, וכשאמור שבמבויה אנו מודדים באמות קטנות, התכוון שזו המדידה ברוב הלכות מבוי, אך באמת את האורך המינימלי של המבויה, נמדד באמות גדולות לחומרא.

2. סוכה

דיוון דומה מופיע גם לעניין סוכה. "אמת סוכה באמה בת חמישה למאי הלכתא – לגובהה ולדופן עקוםיה"⁶. שואלת הגמara, "ויהא אילא משך סוכה באربעה אמות, דלקולא. דעתニア: רבי אומר: אומר אני, כל סוכה שאין בה ארבע אמות על ארבע אמות – פסולה!". גם על שאלה זו עונה הגמara שתי תשובות, המקבילות לשתי התשובות שראינו לגבי מבוי: "כרבנן, דאמרاي אפילו אינה מחזקת אלא ראשו ורוכבו ושולחנו. ואיבעית אימא: לעולם רב רבי היא, ורוב אמות קאמר".

3. כלאים

דיוון דומה ישנו בגמara גם לגבי כלאים. "אמת כלאים באמה בת ששה. למאי הילכתא – לקרחת הכרם ולמחול הכרם...".⁷ אך שואלת הגמara, "ויהא אילא רצופים באربעה אמות

חקק לתוך אורך המבויה... – רשיי דיה "משכורי" בכמה? – רבי יוסף אמר: באربעה, אבי אמר: באربع אמות".

⁵ אבי בעצמו אכן סובר שהרוחב המינימלי של המבויה הינו ארבע אמות (כמוביא בהערה הקודמת), אך בסוגיותנו הוא מציג את דעתו של רב נחמן. עיין תוספות – ד"ה כמן דאמר באربעה.

⁶ הלכה ידועה היא ש███ פסול הנמצא סמוך לדפנות, נחשב חלק מהדפנות, ומושום לכך אינו פסול את הסוכה. זאת בתנאי שה███ הפסול אינו ארוך יותר מארבע אמות. הלכה זאת נקראת "דופן עקוםיה".

⁷ קרחת הכרם – כדיוע בכרם גנים אסור לזרוע שם סוג אחר של זרע, משום "כלאי הכרם". אמנים אם באמצע הכרם ישנה 'קרחת' שאין בה גנים, מותר לזרוע בה. מהו הגבול המינימלי של הקרחות המתויר לזרוע בה? נחלקו בכך ביצה בית שמאי (כלאים ד, א) : "קרחת הכרם, בית שמאי אומרים – עשרים וארבע אמות, ובית הלל אומרים – ששה עשרה אמה".

מחול הכרם – בדומה לדיוון "קרחת הכרם" המתיר לזרוע זרע באמצע הכרם, אם אין שם גנים, ישנו גם דין "מחול הכרם" המתיר לזרוע זרע בשטח הפנוי בין סוף הכרם לגדר (שטח זה נקרא "מחול"). מהו

דלקולא?...". גם כאן מתרצת הגمراה שני תירוצים: "כרבן, דאמרי הוי כרם. ואיבעת אימא: לעולם רבינו שמעון, ורוב אמות קאמר".⁸ למסקנה, רב נחמן על פי אבי משמש בשני סוגים האמות – אמה גודלה ואמה קטנה – לחומרה. גובה המבוּי, פרצת המבוּי, גובה הסוכה ודופן עוקמה יימדו על פי אמות קטנות. קרחת הכרם ומחלול הכרם יימדו על פי אמות קטנות. משך סוכה (אם רב נחמן סובר כרבן) יימדד באמות גודלות, ורצופים (אם רב נחמן סובר כר' שמעון) יימדד באמות קטנות.

ג. רב נחמן על פי רבא

אך רבא אומר בשם רב נחמן, דברים אחרים בתכלית:
ורבא ממשmie דבר נחמן אמר: כל אמות באמה בת ששה, אלא הלו שוחקות
והלו עצבות.

על פי רבא בין במבוּי ובסוכה ובין בכלאים נמדד באמות של שישה טפחים, אלא שהחילוק בין מבוּי וסוכה לכלאים הינו, שבמבוּי ובסוכה אנו נמדד באמות עצבות, ואילו בכלאים נמדד באמות שוחקות. הגمراה מבקשת על שיטתו של אבי מברייתא: "כל אמות שאמרו חכמים באמה בת ששה, ובבלבד שלא יהו מכוננות". ברייתא זו אינה כאביי, שכן לפיה הברייתא, **כל האמות** נמדדות באמות בנות שישה טפחים. לשיטת אביי, לעומת זאת, ישנן אמות הנמדדות באמה בת חמישה טפחים, וישנן הנמדדות בשישה טפחים. למסקנה, אביי מודה שישיטה זו בברייתא הינה כרבא, אלא שהוא סובר כמו רשב"ג, האומר "כל אמות שאמרו חכמים בכלאים באמה בת ששה, ובבלבד שלא יהו מצומצמות", כלומר דווקא בכלאים האמות הן בנות שישה טפחים, משמע – בסוכה ובמבוּי – חמישה טפחים. הגمراה מסכמת שאליבא דאביי מחלוקתו עם רבא הינה מחלוקתם של חכמים ורשב"ג, אך רבא יכול להסביר שגם רשב"ג סובר כמותו, ומה שאמר, שככלאים האמות הין של שישה טפחים, לא אמר לאפוקי סוכה ומבוּי, אלא לאפוקי שיעורים אחרים, שאוטם לכלי עלמא מודדים באמה בת חמישה טפחים. מהלך זה של הגمراה, שלפיו חכמים ודאי כרבא ואילו רשב"ג יכול להתפרש הן כרבא והן כאبيי, גורם לרא"ש לפסוק הלכה כרבא.⁹

השתה המינימלי של המחול שיתיר לזרע שם זרע? גם בכך נחלקו בית שמאי ובית הלל (שם): "מחול הכרם, בית שמאי אומרים – שעשרה אמה, ובית הלל אומרים – שתים עשרה אמה". לגבי הלוות אלו, החומרה הינה דווקא אם נשער באמות גדולות.

⁸ דין רצופים הינו חידוש של ר' שמעון, האומר שאם הגפינים בכרם טבעיים, באופן שאין בין שורה לחברת ארבע אמות, אז אין צורך להרחיק מהכרם ארבע אמות כדי כרם, אלא שישה טפחים בלבד, דין גפן ייחידית (מחולקת לר' שמעון וחכמים בענין, מופיעה במסכת כלאים ה, ב).

⁹ תמהו האחוריים, הרי גם ללא טumo של הרא"ש יש לפסוק כרבא לבני אבי בלבד מעיל קג"ס? הבהיר (אורח חיים שס, יד) תירץ, שהכלול של הלכה כרבא לבני אבי בלבד מעיל קג"ס תקף רק כאשר אביי ורבא נחלקו "בטעמא דעתשייהו", אך כאן, כיון שאביי ורבא נחלקו בטעמו של רב נחמן, כלל זה אינו תקף. אך הקרבן נתנהל (אות ה, על הרא"ש במסכת עירובין פרק ראשון) דוחה את הסברו של הבהיר, וסובר

ד. היחס בין אבי ורבה

נשאלת השאלה, מדוע הגمرا אינה מבקשת את כל אותן קושיות שהקשינו על אבי (במבי סוכה וכלאים), גם על רבה? או כפי שמנסה זאת הריטב"א (עירובין ג, ב – ד"ה רבא ממשימה דבר נחמו): "וואי תימא, ולרבא נמי נפרוץ כל קושיין דפרקין לעיל לאבי, זהה איכא شيיח השוחקות בכלאים להקל והעכבות בסוכה ומבי לחמיר?".

נעין בדברי בעל המאור (על הריב"ף א, א):

קיימה לנו הרבה אמר רב נחמן, دائم אחד אמות סוכה ואחד אמות מבוי
ואחד אמות כלאים באמה בת ששה טפחים, אלא הללו שוחקות והללו
עכבות לחמיר **בכל מקום כפי הרואיו לו**, ואני יודע על מה השמייה הרבה
יצחק אלףסי.

בעל המאור מפרש שגם בדברי הרבה לבאר שהחילוק בין מבוי וסוכה לכלאים אינו
מוחלט, אלא נוקטים לחומרה בכל מקרה לגופו. אם כן, ברור למה הגمرا לא הקשתה על
רבא, כיון שההתשובה הייתה ידועה לה כבר לאחר תירוץ דברי אבי – "רוב אמות קאמר".
דברי בעל המאור מובאים גם בრיטב"א, בתור תירוץ על קושיינו: "תירץ הרב זרחהו זו"¹⁰
دلראבא נמי משנין לכלייל דרובל אמות קאמרו". דברי בעל המאור נוכל למצוא גם ברמב"ם¹⁰
(שבת יז, לו):

וכל אמה האמורה בכל מקום בין בשבת בין בסוכה וכלאים היא אמה בת
שבע טפחים, ופעמים משערין באמה בת ששה טפחים דחויקות זו זו,
פעמים משערין באמה בת ששה שוחקות ורוחחות וזה וזה לחמיר, כיצד?
משך מבוי באربع עמות שוחקות וגבוה עשרים אמה עציבות, רוחב הפרצה
עشر אמות עציבות, וכיוצא בהן לענן סוכה וכלאים.

אך קיימת גישה שונה לחולוטין בין הראשונים, לפירוש דברי רבה. גישה זו מובאת בתירוץו
השני של הריטב"א (שם):

אבל יש שתירצדו דלראב ואדי לא אמרינן רוב אמות קאמר, ושיהא בכל אחד
מהם מקצת שוחקות ומקצת עציבות, אלא כולן שוות: **כל שבכלאים שוחקות**
עלולם ואפילו להקל, וכל שבסוכה ומבי עכבות ואפילו להקל, דازלין בתר
רובא, ורובא הוא לחומרה. דלראב, כיון שבכלן בת ששה טפחים, ואין
החילוק בינהין אלא בין שוחקות לעכבות, לא חשו לקולא דעתך במשמעותה.

שהרא"ש נתן טעם לפסיקתו לרבה "לרווחה דמליטה". הסבר מעניין לדברי הראי'ש ניתן למצוא בחכמת
שלמה על שולחן ערוך אורח חיים שаг, כה, שהוא מציע שלגמרא היה מקובל שהלכה כאבי ביעיל קגים,
אך הייתה מסופקת האם העיין של ייעיל מרמז על "עד זומס" או שמא על "עכבותות"? ואולי המים של
קגים איננו מרמז על "מומר" אלא על "מצומצמות"? بعد זומס ובמומר אכן פסקה הגمرا בסופו של דבר
כאביי משום שהוא מהמזר לגביו רבה, אך מה יהיה הדין לגבי אמות שוחקות ומצומצמות? ומכיון
שבענינו הכלל של ייעיל קגים לוט בערפל, נצרך הריא"ש לטעם אחר לפסיקתו לרבה.

¹⁰ ועין גם בהלכות כלאים ח, יב; וכן בפירוש המשנה לעירובין א, א המובא בהמשך.

לפי הריבט"א, יצא חילוקו של רבא בין מבוי וסוכה לכלאים – לעומת חילוקו של אבי – הינו חילוק מוחלט. איןנו הולכים לחומרא בלבד, אלא בhabi וסוכה אנו מודדים באמות עצבות בין לחומרא ובין לקולא, ואילו בכלאים אנו מודדים באמות שוחקות בין לקולא ובין לחומרא. גישה זו מובאת גם ברשב"א (עירובין ג, ב – ד"ה ורב נחמן) :

מסתברא לי דרבנן כל אמות ממש קאמר. דלאבי, שמחlek בינהון כל כך שזו בת חמישה זו לחומרא וזה לחומרא, اي אפשר להשות כל המdot, דחויה לה חומרא דעתיא במקצת דיןין לקולא, ולפיכך הוצרך לומר רוב אמות קאמר. אבל לרבה, שככל האמות שוות וככלן בנות ששה ואין בינהון אלא בין שוחק לעצב, לא חלקו בכל מין ומין בין מקצתו לרובו, אלא השוו מדותיהם למזרי, והלכו בחן אחר הרוב. והיינו דלא הקשו על דברי רבא, כל אותן קושיות שהקשו על דברי אבי.

גם המאירי מביא את דעתיהם של הריבט"א והרשב"א בלשונו (בית הבחירה על מסכת עירובין, מכון התלמוד הישראלי השלם, עמוד יט; ג, ב – ד"ה ומכל מקום רבא) :

ומכל מקום נראה לגדיי הדור, שככל לעניין מבוי בששה מצומצמות, ואף **במשך מבוי שצמצומן קולא**. והניחום על שייעורן, שאם לא כן הרי אף לרבה יכול להקשות הכא, עצבות Mai טעםא? משום חומרא! הא אכן ממש מבוי דkolai! והיה לו לתרץ, רוב אמות קאמר, ולהזדמנות בששה מבוי שייעורן בשוחקות. אלא, **כל שבמבוי שייעורן במצומצמות, הוайл ורובן צמצומן חומרא**, אין לחלק במין אחד בין מצומצם לשוחק. והדברים נראין.

אך המאירי מוסיף הערכה חשובה :

ומכל מקום, בכלאים נראה לי שאין משערין אותו כשוק, **אלא במקומות שהשוק בו לחומרא**, שאם אמרה לעניין סוכה וhabi ולענין העמדתן על מתכונתן, יאמרו להרבות בעמדתן להקל! הא ודאי לא!

המאירי אמן מקבל את דברי הריבט"א והרשב"א לעניין סוכה וhabi, שלגביהם רבא סובר שמשערים באמות עצבות בין לקולא בין לחומרא, אך לגבי כלאים, סובר המאירי שמודדים באמות שוחקות דווקא להחמיר. ביסוד דבריו נראה, שהאמנה המקורית היהנה האמה העצבה, لكن ניתן לשער בהhabi וסוכה בין להקל ובין להחמיר. אך בכלאים, שבהם המצאננו אמה חדשה – שוחקת – איןנו יכולים להשתמש בה, אלא להחמיר.

לסיכום הדברים :

– **לאבי**, אנו מודדים באמה בת חמישה טפחים או באמה בת שישה טפחים, להחמיר.

– **בדברי רבא** קיימות שלוש גישות :

1. **בעל המאור והרבב"ם** – בין מבוי וסוכה בין בכלאים נשר בינו באמות שוחקות בין באמות עצבות, לחומרא.

2. הריב"א והרשב"א – במבי וסוכה נשר באמות עכבות בין לקולא בין לחומרא, ובכלאים נשר באמות שוחקות בין לקולא בין לחומרא.

3. המאירי – במבי וסוכה נשר באמות עכבות בין לקולא בין לחומרא, אך בכלאים נשר בין בשוחקות ובין בעכבות, לחומרא.

למחלקת זו ישן נפקחות רבות. אך לפני שנבראו, יש להעמק בנקודת מסויימת. האם דיווננו לגבי סוג האמות – עכבות או שוחקות – ישפיו גם על סוג הטפחים? וביתר ביאור, אם פסק הרמב"ם שבסוכה אנו מודדים באמות עכבות או שוחקות לחומרא, איך ממדוד את הגובה המינימלי של הסוכה? כזכור, גובה הסוכה צריך להיות לפחות עשרה טפחים. לכן נשאלת השאלה, האם הבדיקה שבין שעוכות היא לגבי אמות בלבד, אך כשמדובר בטפחים לא תהיה הבדיקה כזו, ואת הגובה המינימלי של הסוכה נשר בטפחים שעוכבים, או שהבדיקה זו קיימת גם לגבי טפחים, ונשר גובה מינימלי זה בטפחים שעוכקים לחומרא, או שמא שעוכבים? וכפי שמנサー את השאלה המנחת חינוך (שכה, ב) : "ואינו מבואר היכי דאמרו בלשון טפחים, מה הדין אם שעוכות או בעכבות".

נקודה זאת כבר ביאר הרמב"ם, בהקדתו למשנה הראונה במסכת עירובין :

ודע שככל אמה האמורה בעירובין וסוכה וכלאים היא אמה בינוונית, קלומר – בת ששה טפחים. וכל מה צריך מדיידה באחד משלהש מקומות אלו, הולcin בו להחמיר, והוא שמודדין בטפח מצומצם אם היה בכך לחומרא, כגון גובה סוכה וגובה מבוי אם יש בהם יותר על עשרים אמה ויהיו פסולים, וכיוצא בזה. ומודדין גם בטפח שאין מצומצם אם היה בכך לחומרא, כגון עשרה טפחים של גובה מבוי וגובה סוכה ...

הדברים מבוארים גם בתשובה הרמב"ם (מחזרת בלאו, סימן לח) :

אלא העניין, שכאשר אמרנו, כל מבוי שגובהו עשרים אמה ולמעלה פסול, וכןו כן אם גובהו פחות מעשרה טפחים פסול, אנו לוקחים לחומרא בשתי הפנים. וזה, שככל מבוי שגובהו עשרים אמה בטפח מצומצם, הוא פסול, ואם יהיה גובהו עשרה טפחים שהוא כשר, נctrיך שייהיו אלה העשרה טפחים רוחחות, אז יהיה כשר. אבל אם יש בו עשרה טפחים בטפח מצומצם, הוא פסול, לפי שהוא פחות מעשרה טפחים במרוחות. יהיה כללו של דבר, עשרים של מבוי לפסו, בטפח מצומצם, ועשרה טפחים של מבוי להכשו, בטפח מרוחות. ואם כן, מודדנו פעמיים במרוחות ופעמיים במצומצמות לחומרא. עשרים האמה נמדדות במצומצמות ותו לא, ועשרה הטפחים נמדדדים במרוחות בלבד. וזה ברור במידה שאינו צריך אלא לעيون קל. וככתב משה.

כן גם הבין הטור שפסק (אורח חיים שם) : "ויהא דמבי ניתר בלחי וקורה, דוקא כאשריו בגובהו יותר מכ אמות מצומצמות, ולא יהיה נמוך פחות מטפחים מרוחחים". וכן השולחן

ערוך (שם שם, כו) : "הא דמבי ניתר בלחיו או קורה, דוקא כאשרנו נמוֹך פְּחוֹת מֵ טְפָחִים מרוחחים".¹¹

ה. ביאור המחלוקת

ובכן, מה יعنו הריטב"א והרשב"א על הקושיה שהקשה המאיiri על שיטתם? כדי לענות, נעמיק בכל אחת מהשיטות. נתחליל בשיטת **המאיiri**, שהיא הקללה ביותר לביאור: הרשב"א טוען, שאמה שוחקת יתרה על העצבה חצי אצבע. מקורו הוא במשנה קליס¹² (ז, ט; בסוגרים ביאורו של ר' עובדיה מברטנורא) :

... וב' אמות [שתי מודות שבחן מודדים האמות] היה בשושן הבירה [חדר אחד בניו על שער מזרחי של עזורה], אחת על קרן מזרחת צפונית ואחת על קרן מזרחת דרוםית, שעל קרן מזרחת צפונית הייתה יתרה על של משה חצי אצבע, ועל קרן מזרחת דרוםית הייתה יתרה עליה חצי אצבע. נמצאת יתרה על של משה אצבע. ולמה אמרו אחת גדולה ואחת קטנה? אלא שהאומני נוטלין בקטנה ומחזירין בגדולה כדי שלא יבואו לידי מעילה.

המשנה שואלת, למה היו צרייכים מלבד האמה של משה עוד שתי אמות שאחת יתרה חצי אצבע והשנייה יתרה אצבע? על כך עונה המשנה, שכשגביר בית במקdash היה מתנה עם האומנים שייעשו עבודה מסויימת בבית המקדש, היו האומנים מתחייבים לעשות את העבודה על פי האמה המוצמצמת של משה, אך כשהיו מבצעים את העבודה, היו מבצעים על פי האמה היתריה "כדי שייסיפו משליהם על תנאים, פן יפחתו ונמצא באין לידי מעילה, שנחנו מן המקדש" (ר' עובדיה מברטנורא, שם). שואלת הגمراה, אם כן למה צריך **שתי** אמות היתרונות על האמה של משה? על כך היא עונה שעבודות של זהב וככסף היו האומנים מבצעים על פי האמה היתריה חצי אצבע, ואלו עבודות של בניין היו מבצעים על פי האמה היתריה אצבע¹³. מהמשנה לומד **המאיiri**, שהאמה המקורית והמדויקת הינה האמה של משה שהיתה אמה עצובה, ואילו חכמים משום החמרה "שלא יבואו לידי מעילה", קבעו סוג נוסף של אמה וזוהי האמה השוחקת. אם כן, ברור שלא נוכל להשתמש באמה השוחקת לפחות, שהרי אמה זו הינה חדש של חכמים שנuced לחומרות בלבד. על כן, לעניין מבוי וסתוכה נוכל להשתמש באמה עצובה הן לקולא והן לחומרא, אולם לעניין כלאים נוכל להשתמש באמה שוחקת לחומרא בלבד, אחרת נחזר לדין המקורי, ונשתמש באמה העצבה.

¹¹ עיין בשערי תורה חלק ו סימן כת, אות ב, שתמה על ה"מנחת חינוך", משום שפשט את שאלתנו מדברי הטור והשולחן ערוך, במקומות לפושטה מדברי הרמב"ם המפורשים.

¹² הוכחתו של הרשב"א ממשנה זו, תבואר בהרחבת בהמשך, אם רצחה ח'.

¹³ בביאור ההבדל כותב הברטנורא, שעבודות הנעשה בכיסף ובזהב יקרו יותר מעבודות הנעשה בבניין, ولكن לא רצוי חכמים להפסיד כל כך את האומנים העוסקים בכיסף ובזהב.

נגיע לסבירת הריבט"א והרשב"א, רק לאחר שנמשיך בסברתם של הרmb"ס ובעל המאור את סברתם נוכל בנקל להסביר, על פי אותו יסוד של המαιרי. האמה המקורית הינה האמה המצוומצמת, העכובה, ואילו חכמים חידשו לנו את האמה השוחקת לחומרא, ולכן הן בסוכה וUMBRI ווּהן בכלאים נשתמש באמה המורחבת, השוחקת, לחומרא בלבד. אך המנתח חינוך (שכה, א) מסביר את שיטתם של בעל המאור והרmb"ס, באופן שונה :

והנה הטעם בזה, דחז"ל מספקא فهو שיעור אמה שנטנה תורה אי עכבות
אי שוחקות, על כן אולין לחומרא הכא והכא.

על פי היסוד של המנתח חינוך תtabאר גם **שיטות של הרשב"א והריבט"א**. דח"ל הסתפקו מה היא האמה המקורית, ולכן קבעו שבמביי וסוכה נשתמש באמות עכבות (כיון שברבוב המקרים קביעה זו היא חומרא, ואני חוששים למקרים המועטים שקביעה זו מביאה לקולא), ולהפך, בכלאים נשתמש באמות שוחקות (מאותה סיבה). אך, כבר הקשה על המנתח חינוך, האגרות משה (יורה דעת א, קז) :

וזה איינו, דמדות כלים אין להסתפק בהם כלל כמפורט בבכורות, אך
במשהו אין יכולין להוציא, כל שכן שאין שייך להסתפק בשער גודל.

האגרות משה לא מקבל את הנחה שחז"ל לא ידעו מהי האמה המקורית, שהרי כלិ המשכן צריכים להישאות בדקוק – לא פחות ולא יותר¹⁴ על השיעור שנטנה תורה – ואמ חכמים לא יודעים מהי האמה שנטנה תורה, כיצד עשו את כלិ המשכן? לכן מסביר האגרות משה את הרmb"ס, בדרך הראשונה שהצענו¹⁵. אם כן, חוזרת קושיות המαιרי על הריבט"א והרשב"א. אמנים, לאחר עיון מצאתי שכדברי המנתח חינוך, נראה גם מדבריהם של ראשונים ואחרונים אחרים.

הנה לשון התשב"ץ (חלק ג סימן רבכ) : "דבשל תורה מחייבים, לאפיקי נפשין מכל ספיקא". כן נראה גם מדברי גליוני הש"ס (עירובין ד, ב) שכتب : "וגם יש לעיין, דכיוון דנראה דשוחקות ועכבות הוא ספק, מדוזין לחומרא בכל מקום...". וכן נראה גם מדברי הפרי מגדים שהרי כתוב (אורח חיים שג, משכחות זהב יד) : "ויש לומר כי עוד ספק אחד, מצטרפים לספק

¹⁴ עיין שם הוכחתו שכל המשכן גם אם נעשו גדולים ממיידתם, פסולים, ולכן לא שייך להגדיד שייעשו באמות שוחקות לחומרא.

¹⁵ כך התרשומות מקירiat תשובה בכללותה. האגרות משה דין בעיקר בשיטת הרשב"א, אך מדבריו נראה שהוא מזוהה את שיטת הרשב"א עם שיטת הרmb"ס, שהרי כתוב : "... ולכן לא הוצרך הרmb"ס למןket זה, שסמן על זה שכabb כל בסוף פרק זו משבת, שאולין לחומרא בשוחקות ועכבות, וכן צובר גם הרשב"א". אך תימה, שהרי מחייבי הרשב"א לעירובין נראה שסובר כריטב"א, שהרי בתחלתו דבריו כתוב כשיתויו, ורק בסוף הוסיף כבדך אגב, "אבל הרבה זרחייה זו" נראה שהוא סבור דרבא נמי אמרין רוב שוחקות". אמנים, עיין בספריו "עבודת הקודש" בבית נתיבות סימן ג (אות יא) שכabb, "כל אמות שאמרו במביי נראה לי שכן דחוקות מצומצמות, ולא אמרו שוחקות אלא בכלאים ובסוכה. ויש מגDOI המורים שאמרו, שלא אמרו מצומצמות במביי אלא להחמיר ולא להקל". ויש לעיין بما שכתב שבסוכה מודדים באמות שוחקות. ועיין נתיבות הבית סעיף קטן יא, بما שכתב על רבנו.

ספקא". הרי שהפרי מגדים הבין שהסיבה שאנו מודדים באמות עצובות ושותקות לחומרא, הינה משום ספק, ולא בדברי האגורות משה. וכן נראה גם מרעך¹⁶ על שולחן ערוך אווח חיים סיינו שוג סעיף כו) שחקר: "מספקא אם ה' כללא דשיעור חכמים לחומרא... או בשותקות ועתובות הוא כיון דרך ספק באיזה אמות ישעו', ונקיינן בכל פעם לחומרא... או דכך הוא מעיקר הדין, דהיכא דנזכר אמות וטפחים גבי קולא¹⁷, הפירוש מרווחות, והיכא דקתני גבי חומרא, היינו מצומצמות"¹⁷. במבוט ראשון, חקירה זו של רעך¹⁶ נראית כמחלוקתם של המנתה חינוך והאגורות משה, בפירוש שיטתם של הרמב"ם ובעל המאור. ואכן, בהמשך דבריו מוכח רעך¹⁶ לכך א' של חקירתו ("כיון דרך ספק... ונקיינן בכל פעם לחומרא"), צד הנראת כשיתוטה "מנחת חינוך". אלא, שאינו מחייב לזהות את דברי המנתה חינוך עם צד זה¹⁸. מסתבר יותר לפרש שדברי רעך¹⁶, אינם מכוונים לכך שחייבים הסתפקו האם האמה שננתנה תורה הינה אמה עצובה או אמה שוחקת (כ"ממנחת חינוך"), אלא מכוונים לכך **שהמתורה ישים שני סוגים אמות** – אמה עצובה ואמה שוחקת – והסתפקות **חכמים** היא, האם לגבי סוכה מבוי וככלאים, אנו משערם באמות העותקות או באמות השותקות, ולכן אולין לחומרא. בכך גם מסתלקת קושייתו ה"אגורות משה", שהרי ייתכן לומר שלגביו kali המשכן לא היה לחכמים ספק כלל, באיזה סוג אמות צריך להשימוש, שהרי משה קיבל את הוראות הבנייה באופן מדויקך ישירות מה".

על פי זה, תتبادر גם **שיטת הריטב"א והרשב"א**: ישים שני סוגים אמות בתורה, ולהחכמים היה ספק באיזה סוג להשתמש לעניין מבוי סוכה וככלאים. لكن קבוע, שבhabi וסוכה נשתמש באמות עצובות (כיוון שברוב המקרים קביעה זו היא חומרא, ואני חושים למקרים המועטים שקבעה זו מביאה לקולא), ולהפך, ככלאים נשתמש באמות שותקות.

למסקנה, שאינו שלוש שיטות באחרוניהם להסביר את מקורם של שני סוגים האמות:

1. **אגורות משה – ידוע לנו** שהאמה המקורית הינה העותקה, חכמים חדשו את האמה השוחקת, על מנת לחומרא.

¹⁶ נראה שכונתו במילה "קולא", למקרים שבהם אנו רוצחים שמספר האמות יהיה גדול, כגון במדידת הגובה המינימלי של המבו, ובמילה "חומרא" כוונתו למקרים בהם אנו רוצחים מספר מצומצם של אמות, כגון חישוב הגובה המקסימלי של המבו.

¹⁷ הנפקא מינה שמציע רעך¹⁶ לחקירתו, היא מבוי שרוחבו ארבע אמות עצובות, שהחציבו עלייו קורה שבבהה עשרה טפחים עצובים. לחבתת הנפקא מינה, נקדים שני דיןים בהלכות מבוי: 1. מבוי שאין ברוחבו ארבעה טפחים נחשב כסתו, ואני צרך שום תיקון (ליש אומרים בסימן שוג, סעיף כח). 2. הגובה המינימלי של הקורה המכשירה את המבו היא עשרה טפחים. לפי צד א' בחקירה, המבו כשר ממה נפשך. אם נשער באמות עצובות הרי הקורה גבוהה מן הארץ עשרה טפחים, ואם נשער באמות שותקות הרי המבו אינו רוחב ארבעה טפחים, ואני צרך שום תיקון. אלא, לצד ב' של החקירה, אני נשער את רוחב המבו לחומרא באמות עצובות, ולכן הקורה אינה גבוהה מן הארץ עשרה טפחים, והמבו אסור בטלול.

¹⁸ ואולי כך יש להבין גם את דברי התשב"ץ, גליוני הש"ס והפרי מגדים.

2. מנהת חינוך – חכמים הסתפקו האם אמת התורה הינה עצובה או שוחקת.

3. הצעתו בדברי רעק"א – מהתורה ישים שני סוגים אמות – עצובה ושוחקת. חכמים הסתפקו באיזה עניין יש לשער באמה העכובה, ובאיזה עניין – בשוחקת. העניינים המסופקים הם מבוי, סוכה וכלאים.

המאירי סובר כהסביר הראשון. הריטב"א והרשב"א כנראה סברו כהסביר השלישי, שהרי על פי הסביר הראשון תוקשה עליהם קושיות המαιרי, ועל פי הסביר השני תוקשה עליהם קושיות האגורות משה. את הרמב"ס ובעל המאור ניתן להסביר הן על פי הסביר הראשון והן על פי הסביר השלישי, אך על פי הסביר השני, תוקשה עליהם קושיות האגורות משה.

שיטת נוספת ומשמעותה, הינה שיטתו של בעל מרכיבת המשנה (הלכות שבת יב, ט) :

ומה שאנו משערין בשוחק לחומרא ועובד לחומרא, לאו להרבות בשיעורין,
אלא לפאי אפשר לכון הטפה האמיתית אלא או לגמרי מרוווח או למגמי
עובד, והטפה האמיתית הוא אמצעי בינהם...

נמצא שעל פי מרכיבת המשנה, לא ידוע לנו מהו הטפה האמיתית. כל מה שידוע לנו, הוא שהטפה האמיתית נמצאה בטוחה שבין הטפה העכובה והשוחקת. כך שהסביר לכך שאנו מחמירים, היא שאינו יכולים לכוון במודע את מידת הטפה. לפיכך, מפחיתים או מוסיפים במידת הצורך. הסבר זה יכול להסביר אך ורק את שיטות בעל המאור והרמב"ס, שהרי המαιרי כתוב בפירוש שהאמת האמיתית היא האמה העכובה. גם את הריטב"א והרשב"א הסבר זה לא יכול לכלכל, שהרי לפי הסבר זה, בסוכה ומבוית נשרט בטפה עצוב גם לפחות, אף שידוע לנו שאינו הטפה האמיתית, וזהו דבר שאינו מתישב עם השכל. כך גם לגבי טענות שבכלאים נשרט בטפה שוחק, גם לפחות.

ו. פסיקת ההלכה

למחוקת ראשונים זו לגבי מידת הטפה, נפקותות רבות. האם משערים את הגובה המינימלי של סוכה ומבוית, בטפחים עכובים או שוחקים? האם האורך המינימלי של המבוית, הינו ארבע אמות שוחקות או עצובות?

הרואה"ש כותב (עירובין א, ג) :

רבא משמייה דרבנן אמר, אחד זה ואחד זה באמה בת ששה, אלא שהללו שוחקות ולהללו עציבות, ולחומרא. **היכא דשוחקות חומרא משחיןן בריווח,**
והיכא דעתיבות חומרא מצמצמין להו.

מדברי הרואה"ש מוכח שהבין בדברי בעל המאור והרמב"ס.

1. מבוא

בעקבות הרא"ש גם פוסק הטור (אורח חיים טג): "ואה דמבי ניתר בלחי וקורה, דוקא שאין בגובהו יותר מכ' אמות מצומצמות, ולא יהא נמוך פחות מ' טפחים מרוחין, ולא יהא רחבו יותר מעשר מצומצמות, ושיהא ארכו ד' אמות מרוחות או יותר". אס כן רואים, שהטור פסק שנקטים לחומרא. כן פסק גם השולחן ערוך, בלשון דומה לשון הטור (אורח חיים טג, כ): "אה דמבי ניתר בלחי או קורה, דוקא כאשרינו נמוך פחות מ' טפחים מרוחחים, ולא יהא רחבו יותר מעשר אמות מצומצמות, ושיהא ארכו ד' אמות מרוחות או יותר"¹⁹.

2. סופה

נעין בפסקים לגבי ארבע מידות בהלכות סוכה; מהן שלוש מידות שהדין לגבי עצבותן או 'שחוקן' הזוכר במפורש בגמרא: גובהה המקסימלי של הסוכה, משך הסוכה²⁰ בלבד; ומידה אחת שלא הזכר הדיון לגביה במפורש בגמרא: גובהה המינימלי של הסוכה.

א. הגובה המקסימלי של הסוכה

לשון הטור (אורח חיים תרג): "שלא תהיה גובהה יותר משיעורה, דעתן: 'סוכה שהיא גבוהה למעלה מכ' אמה פסולת'". הטור אינו מפרש באלו אמות מדובר, אך הבית יוסף (שם שם, א) מעיר שם: "אמריןתו התם, דהני אמות באמה בת ששה טפחים נינהו, אלא שמודדין אותן מצומצמות, כלומר דחוקות". אך פלא שלא התייחס לכך הטור. להבדיל מבביה יוסף, בחיבורו, בשולחן ערוך אינו מבאר באלו אמות מדובר, אך האחראונים²¹ מבארים על פי הבית יוסף שהמדובר באמות עצובות.

ב. הגובה המינימלי של הסוכה ומשך הסוכה

דינים אלו הזכרו באחרונים ביחיד, אגב דין הגובה המקסימלי של הסוכה. פרי מגדים (אורח חיים תרג, אשלא ברהום א): "ואם כן, י' טפחים גובה וז' על ז' טפחים ביריבען, מרוחות בעין לחומרא". דברים דומים הזכרו בלבושים שרדי (שם, סעיף קטנו): "לענין גובה הוא כך לחומרא, אבל לענין גובה י' או ז' על ז', בעי מרוחות לחומרא". כך גם פסק המשנה ברורה²².

¹⁹ הביאו הלכה – ד"ה מרוחחים – מעריך: "ולפלא שלא הזכירו האחראונים כלל דברי הרשב"א בעבודת הקודש,-DDUTU לענין מבוי מודדין תנמיד מצומצמות, עיין שם" (דברי הרשב"א בעבודת הקודש, הובאו לעיל בהערה 15).

²⁰ ועיין סעיף ב2 במאמר זה, המביא את המקורות לגבי "משך סוכה".

²¹ מגן אברהם, עטרת זקנים, וכן פסק המשנה ברורה.

²² שער הציון שם, סעיף קטנו ב.

ג. לבוד

בעניין לבוד פוסק הטור (אורח חיים תרלב): "סכך פסול... מן הצד איןנו פסול אלא בדי' אמות, אבל פחות מדי' אמות כשרה, דאמרין דוףן עוקמה". הטור לא פירש באלו אמות מדויבר. השולחן ערוץ (שם) מעתיק במדוק את לשון הטור. ולפלא הוא, שהטור והשולחן ערוץ ואף אחרונים נספים שזכהתי לראות חיבוריהם, לא פירשו שהמדויבר פה הוא באמות עצובות, כפי שיוצא מפסק הרמב"ס, הנוקט לחומרה הנו במבויס וסוכה והן בכללים.

3. כלאים

וכו לגבי כלאים פסק הרמב"ס (כלאים ח, יב):

כל ההרחבות והשיעורין האמורים בכללים, באמה בת ששה טפחים שוחקות. ולא ימצatz במדות הכלאים, שאין מצמצמים אלא להחמיר. מכאן, שסובר הרמב"ס שמשערים בכללים באמות עצובות, להחמיר. אולם בשינויי משוני הרמב"ס פוסק השולחן ערוץ (ירוח דעת רצוי, סה):

כל ההרחבות והשיעורין האמורים בכללים, באמה בת ו' טפחים שוחקות.

כלומר, לעניין כלאים אלו מודדים **תמיד** באמות שוחקות. אלא, שפסק זה קשה מכמה צדדים:

א. המשנה בכללים (ה, ב) אומרת: "כרם שהוא נתוע על פחות ארבע אמות, רבוי שמעון אומר – אינו כרם, וחכמים אומרים – כרם, ורואין את האמצעיות כאילו אין". אם כן, ישנה מחולקת בין ר' שמעון וחכמים. ר' שמעון סובר שכרם שנטעו אותו בצד אחד רוח מספיק בין הגפניים – דהיינו ארבע אמות – אינו נחשב ככרם, ולכן אין צורך להרחיק ממנו ארבע אמות כדין הכרם, אלא ישירה טפחים בלבד כדי גפן יחידי. לעומת זאת, ר' שמעון, סוברים חכמים שגם אין מרחק בין הגפניים, הנטיות נחשבות ככרם. הרמב"ס בהלכותיו פוסק (כלאים ז, ב-ג; בסוגרים פירוש של): "... אם היה ביןיהם [בין שתי שורות הגפניים] פחות ארבע, הרי אלו בגפן אחת, ומרחיק שש טפחים לכל רוח", ובהלכה הבאה כתוב: "היו שלוש שורות, אף על פי שיש ביןיהם פחות ארבע, הרי אלו כרם, ורואין את האמצעיות כאילו אין". אם כן, הרמב"ס מחלק בין שתי שורות גפניים לבין שלוש שורות. כשישנן רק שתי שורות גפניים, אז אם אין ביןיהם ארבע אמות, הן נחשבות בגפן יהודית (כדברי ר' שמעון), אך כשישנן שלוש שורות גפניים או יותר, אז גם כשאין ביןיהם מרחק ארבע אמות, הרי הן ככרם (כדברי חכמים).²³

²³ שנן שתי גישות עיקריות, להסביר חילוק זה של הרמב"ס: 1. הרמב"ס פסק במשנה לר' שמעון, אבל סבר שר' שמעון חלק על חכמים רק בכרם של שתי שורות, אך בכרם של שלוש שורות או יותר, יודה לחכמים (יעין בכספי משנה על הלכה ב). 2. הרמב"ס פסק כרבנן, אלא שסובר שחכמים חילקו על ר'

בחלוקת של הרמב"ם, גם כתוב השולחן ערוך (יורה דעה רצוי, ל) : "היו ג' שורות, אף על פי שיש ביניהם פחות מדו", הרי אלו כרם ורואין את האמצעיות כאלו איןם. אם כן, כמו שכבר אמרנו, כשישנו רק **שתי** שורות גנים, אזי אם אין ביןיהן ארבע אמות הן לא נחבות ככרם, אלא כגן יחידית. כיצד נשער שיעור ארבע אמות אלו? באמות שוחקות או עצובות? לכוארה בהלכות עירובין ראיינו, שפסק השולחן ערוך לרמב"ם, שבין שבמי וסוכה ובין בכלאים הולכים לחומרא, ואם כן את המרחק בין הנטיות נמדד לחומרא באמות עצובות. אלא שראיינו שהשולחן ערוך (יורה דעה רצוי, סח) פסק במפורש: "**בל ההרחוקות והשיעורים האמורים בכלאים, באמה בת ו' טפחים שוחקות!**"²⁴

ב. הלכה ידועה היא, שאם ישנו "גדר שהוא גובה עשרה טפחים... ורחב ארבע, הרי זה מותר ליטע כרם בצדו מכאן, וירקوت בצדו מכאן"²⁴. אך אם ישנה פרצה בגדר הגדולה מעשר אמות, אסור לנטוע כנגדה עד שירחיק מן הכרם כשיעור הנדרש, דהיינו ארבע אמות. הלכה זו מקורה במסכת כלאים (ה, ז), ונפסקה גם בשולחן ערוך (יורה דעה רצוי, מה). באלו אמות נשער את גודל הפרצה? לאור דברי הרמב"ם, היינו צריכים להחמיר ולשער את גודל הפרצה באמות מצומצמות, ואמנם כבר ראיינו את פסק ראיינו את פסק השולחן ערוך **שבל ההרחוקות והשיעורים האמורים בכלאים באמה בת ו' טפחים שוחקות!**²⁵.

4. שאר הדינים

אם כן, למדנו שבמביי סוכה וכליים יש לשער באמות עצובות או שוחקות לחומרא, אך האם כלל זה, יהיה תקף גם לגבי שאר הדינים שמוצרים לגבייהם אמות או טפחים? על כך :

[נראת בעניין], כל היכא דעתיבות או שוחקות חומרא נזיל בתרייחו, וכן ד'
אמות דבית בפרק א' דסוכה, וכן ד' אמות לתפילה, או להרחקת מנודה, או
למציאה, או לעבודת הכרם, או להרחקת צואה בפרק ג' דברכות.

נראת שלפי הרוקח משערים באמות עצובות או שוחקות לחומרא, בכל הדינים כולל דין
דרבן, שהרי כלל בדבריו ארבע אמות לתפילה ולמנודה.

שמעון רק בכרם של שלוש שורות או יותר, ובכרים של שתי שורות בלבד, ידו חכמים לר' שמעון עיין **תוספות יו"ט** על משנה א' וכן עיין **תוספות עירובין ג, ב – ד"ה כרבנן** דאמר כי כרם הוי).

²⁴ משנה תורה לרמב"ם, הלכות כלאים ז, טו, וכן העתק השולחן ערוך את לשונו בירושה דעה רצוי, מה.

²⁵ אמן ניתן לתרץ ולומר, שдинי גדר אינם ייחודיים לדיני כלאים בלבד אלא רלוונטיים לדינים רבים, ולא אל דיני הגדר התכוון השולחן ערוך באומרו שהשיעורים האמורים **בכלאים** (קרי, בדינים הייחודיים לכלאים), נמדדדים באמות שוחקות.

על דברי הרוקח כותב גליוני הש"ס (עירובין ג, ב) :

וגם יש לעיין, דכיון דנראת דשוחקות ועכבות הוא ספק, מדאلين לחומרא בכל מקום, אם כן, מדוע לגבי מייל דרבנן מבוי וד' אמות לתפילה ולהרחקת מנודה לא ניזיל לקולא, ככל ספק דרבנן לקולא?

ואכן מלשונו של התשב"ץ (שו"ת התשב"ץ א, יז) נראה, שדעתו שונה במקצת משל הרוקח: עוד יש ראייה דשוחקת בעין באמות של מקוה, דברך קמא ערוביון מוכח,
שכל שיעורי התורה להחמיר, בעיא שיהיו שוחקות ולא עכבות.

וכו במקומות אחרים כתוב (שו"ת התשב"ץ ג, רכב) :

"יכול אלו השיעורים הם שוחקים, דבמקרה בעין אמות שוחקות באמה בת ששה טפחים להחמיר, **דבשל תורה** מחמורים, לאפוקני נפשין מכל ספיקא".

מדברי התשב"ץ נראה, שהחומרה מתבצעת רק בדייני דאוריתא, אך דבריו קשים, שהרי גם ב מבוי – שהינו רק מדרבן – הרוקח יודח שימושים לחומרא.

השולחן ערוך פוסק לגבי מקואה יורה דעתה רा, א; בסוגרים פירוש שלו: "ושיעורים [של המקואה או המעיין], אמה על אמה על רום שלש אמות במרובע, באמה בת ששה טפחים וחצי **אכבע**", אך מה יהיה הדין על פי השולחן ערוך במילוי דרבנן? לא מפורש בדבריו²⁶.

ג. ההבדל בין האמות שוחקות לעכבות

מהי אמה שוחקת ומהי אמה עכובה?

רש"י (עירובין ג, ב – ד"ה הללו שוחקות) מסתפרק בהגדירה הבאה: "אמות כלאים מודדין בטפחים גדולים, ושל סוכה ומבי – **עכבות מצומצמות**". רש"י רק מפרש לנו שעכבות = קטנות, ואילו שוחקות = גדולות.

הגדרת העורך (עדך "סחקי") הינה קצר יותר מדויקת: "האכבעות סדוקות מרוחחות, כדרכ השוחק שפoxic שפטיו, והעכב מדיביקנו", וכן כותב גם הרמב"ם (פירוש המשנה עירובין א, א): "ועניין מצומצם, שייחו אכבעות ייך דחווקות זו לזו בעת שתשער ששת הטפחים, ותלחצם עד כמה שתוכל. ושאינו מצומצם, הוא הפך זה, והוא שתשאיר אכבעות ייך סמכות זו לזו בילlich, אלא יכנס האור בינייהם".

²⁶ שאלתי את הרה"ג שלמה אבניר, ונעה לי שלרוב השיטות לא משערם לחומרא במילוי דרבנן, מלבד ב מבוי.

1. דעת הרשב"א והוכחתו²⁷

אלא שמדוברים של רשיי, העורך והרמב"ם, אנו יודעים רק **כיצד** למדוד אמות שוחקות לעומת עצובות, אך איןנו יודעים **בכמה** גודלה האמה השוחקת מן העזובה. בעיה זו פוטר לנו הרשב"א בספרו עבודת הקודש (בית נתיבות שער א סימן ג, אות טו): **"וכמה שיעור אמה שוחקת יתרה על העזבה? יראה לי חצי אצבע"**²⁸. דברי הרשב"א הובאו גם במאמר משנה (שבת ז, לה), אך בתוספת ממשמעותית: **"וכתב הרשב"א ז'יל:oshiur שיעור אמרה יתרה על העזבה? יראה לי חצי אצבע לאמיה. והביא סמך לדבורי מפרק כיצד צולין בפסח שני, והואrik בזה בספרו".** המגיד משנה מוסיף שהרשב"א גם הוכיח את דבריו, ומפנה לגמרא במסכת פסחים, הממצטת משנה במסכת קלים (ז, ט; בסוגרים ביארו של ר' עובדיה מברטנורא):

... וב' אמות [שתי אמות שבען מודדים האמות] היה בשושן הבירה [חדר אחד, בניו על שער מזרחי של עזורה], אחת על קרן מזרחית צפונית, ואחת על קרן מזרחית דרוםית, שעל קרן מזרחית צפונית, הייתה יתרה על של משה חצי אצבע, שעל קרן מזרחית דרוםית, הייתה יתרה עליה חצי אצבע. נמצאת יתרה על של משה אצבע. ולמה אמרו אחת גודלה ואחת קטנה? אלא שהאונין נוטלין בקטנה ומהזירין בגודלה, כדי שלא יבואו לידי מעילה.

ممונה זו רואים שהיו שלושה סוגים אמות: 1. האמה של משה²⁹. 2. אמה יתרה על האמה של משה חצי אצבע. 3. אמה יתרה על האמה של משה אצבע³⁰. אך הרשב"א הוכיח ממשנה זו, שאמה שוחקת יתרה על העזובה חצי אצבע? המגיד משנה כותב, שהרשב"א האריך בהוכחה בספרו. נראה שכונת המגיד משנה בספר **"עובדת הקודש הארוך"** של הרשב"א, שלצערנו אבד, ואם כן, ניאלץ לנסת לשחרר את ההוכחה, תוק עיון בדברי הראשונים והאחרונים, המביאים את דברי הרשב"א:

²⁷ לתוספת עיון כדי לעיין גם במרקבה המשנה על הרמב"ם הלכות שבת יב, טו.

²⁸ "אצבע" סתם, פירושה בדרך כלל גודל. ועיין סעיף ה במאמר זה, בו דובר כבר על הפרשי הגדים, שב' אמה שוחקת לעזובה.

²⁹ בバイור המועש 'האמה של משה' נחלקו המפרשים (בפירוש המשנה קלים ז, ט). הרמב"ם: "... רוצה לומר אשר בה ישער המשכך". תוספות יו"ט: "לפי מדת אורכו של משה, דהינו אמתו. כך פריש רשיי בפרק ד' דערובין דף מ"ח". הѓחות וחידושים הרשי"ש: "עיין שם ברשיי דלשונו אינו כן... דזה דבר שאי אפשר לשמעו דהרי משה היה גבחו עשר אמות ואמתו היה לפי ערך גבחו... וגם אישטמיטיה שרשיי נשמר עצמו בביברות מ"ד. וזה לשונו שם בד"ה באמה: יהא דאמרין יתרה על של משה חצי אצבע לא בשל משה ממש וכוי' אלא אותה של קדש שתיקון משה" (ואמנם ברשיי שלפנינו הגresa, "דוודאי של משה הייתה יתרה מ"ד על אותה של קדש שתיקון משה" וכן הוא במשנה אחרונה). משנה אחרונה: "ותוינו"ט בשם רשיי כתוב... ולא נזכר בדברי רשיי לשון זה... וגם אי אפשר לומר כן... אבל של משה אמרינו היהינו אמה שנמסר למשה...".

³⁰ כבר הזכרנו את הסיבה לכך שהיו בשושן שתי אמות נוספות על האמה של משה. ועיין בחערה 13 ובהמשך המאמר.

א. המאיiri

המאיiri בבית הבחירה מביא את דברי הרשב"א, בזו הלשון על מסכת עירובין, מכון התלמוד הישראלי השלם, עמוד יט; ג, ב – ד"ה ומכל מקום רבא; בסוגרים פירוש שלו) :

והיתרונו שבין עכבות לשוחקות, נראה לאגדולי הדור שהוא חצי אכבע לאמה, ממה שאמרו בפסח שני פרק כיצד צולין (פסחים פו, א) : 'שתי אמותיו היו בשושן הבירה, אחת על קרן מזרחת צפונית, ואחת על קרן מערבית דרוםית...', ואמור עלייה [על האמות בשושן] : 'אחדת הייתה יתרה על של משה חצי אכבע, ואחת יתרה עליה חצי אכבע, ונמצאת יתרה על של משה אכבע', ואותה של משה ודאי היא הייתה המכונת והבינונית, ועשו בשושן זה, ואחת שוחקת בערך לראשונה.

וכן כתוב בחידושיו (עירובין ג, ב – ד"ה ומעתה צרכין) :

ומעתה, צרכין לידע ההפרש שבין שוחקות ועכבות. ופירש הרב ר' שלמה אדרת ישרמו צورو ויחיהו, שההפרש שבין שוחקות לעכבות הוא חצי אכבע, ומיתמי ראייה מההיא בפסח שני פרק כיצד צולין: 'שתי אמות...', ואותה של משה ודאי בינוינה. אם כן, ההפרש שבין שוחקות לעכבות הוא חצי אכבע, ואותה שהיתה יתרה על של משה חצי אכבע, הייתה שוחקת בערך אותה של משה.

המאיiri מבאר על פי הרשב"א, שהאמנה של משה הייתה האמה העכובה, והאמנה של שושן הייתה בקרן מזרחת צפונית, הייתה השוחקת. מכאן, שההבדל בין השוחקת לעכובה – חצי אכבע לאמה.

ב. הדברים יציב

אך על דברי המאיiri ניתן לשאול שאלת פשוטה, שאותה שואל הדברץ יציב (יורה דעה סימן קיון) :

אך באמת בפסחים שם, דהיתה בקרן מזרחת דרוםית גם אמה יתרה **אכבע** על של משה, ואם כן, אולי כך שעל קרן מזרחת דרוםית היא השוחקת, ושל משה הייתה העוצבת, ועוד אחת היה על קרן מזרחת צפונית, הייתה השוחקת **הבינוינה שביניהם?**

עקב הקושיה הזאת, מביא הדברץ יציב את לשון הר"ו בעירובין (בחידושיו ג, ב) :

דמדמפרש התם בפסחים, שלפייך היי עושין אמות יתרות הללו, לפי שהם היי נוטנין לאומניון באמת משה והם מחזירין באמות הגדולות, כדי שלא יבואו לידי מעילה וכו', ומשמע ודאי, שלפי שהשוחק יתר על העצב חצי אכבע, הייתה יתרה כל אמה על חברתה חצי אכבע.

הדברי יציב מוסף ומבאר :

והיינו שהאת שתהיה יתרה חצי אכבע על של משה, הייתה משום שוחקת,
ובכיספה ודחה מאום יוקרטם, לא החמיר יותר, אבל לבניינה החמיר בעוד
חצי אכבע משום מעילה, ודוק. ויש להעMISS כן גם בדברי המאירי...

ג. האגורות משה

דברים קצת שונים מלאו של הדברי יציב, ניתן למצוא באגורות משה (ירוה דעה א, ק). האגורות משה פותח בשאלת אחרת על הרשב"א: "זהו תמורה מאד, דהא התם היה יתרה מצד שלא יבואו לידי מעילה, כמו אמרה היתירה אכבע, שלא הוכיח ממנה מצד זה". כתשובה, האגורות משה מבאר, שישנו הבדל מהותי בין שתי האמות שהיו מונחות בשושן. כבר למדנו שהאמנים העוסקים בכסף ובזהב, היו משערים את עבודתם על פי האמה המונחת בקרן מזרחתית צפונית, היתירה על האמה של משה חצי אכבע, ואילו האומנים העובדים בבניין, היו משערים את עבודתם על פי האמה המונחת בקרן מזרחתית דרוםית, היתירה על האמה של משה אכבע. על פי האגורות משה, האומנים שעבדו בכסף ובזהב, היו משערים את עבודתם על פי האמה היתירה על האמה של משה חצי אכבע, **מעיקר הדין**, שהרי למדנו מהרמב"ס, שככל מקום משערים באמות עצובות או שוחקות לחומרא³¹, "ורק לבניינה החמירו, שיסיפו ממש יותר ממה שצרכץ להחמיר מדינה. ועל זה עשו אמרה היתירה אכבע".

ד. המהרי"ט

אם נעיין בלשון המהרי"ט (חלק ב יורה דעה, סימן יט), נראה שהבנתו בהוכחת הרשב"א הייתה קצת שונה:

ולזה כתוב הרשב"א, מה בין עכבות לשוחקות? חצי אכבע לאמה, ממה שנינו במסכת כלים: 'שתי אמות היו במקdash, אחת יתרה על של משה חצי אכבע, והשניה יתרה עליה חצי אכבע, שהאומנים נוטלים בקטנה ומוחזרים בגודלה, שלא יבואו לידי מעילה' **אלמא בתוספות חצי אכבע, יצאו מיד ספק.**

נראה מדברי המהרי"ט, שהבין, שבין במובי סוכה וכלאים ובין במשנתנו המדברת באומנים, החוספה של חצי האכבע הינה משום ספק, אך תמורה, איזה ספק?

2. דעתaben העוזר

בניגוד לשיטת הרשב"א, כותבaben העוזר (עירובין יט, ב) :

ושיעור אמרה שוחק, נראה לעניות דעתך דהוא אמרה ורביעית טפח, דכן מצינו באמת שושן בפסחים דף פו עמוד א, שהחזרו פועלים לבניון של הקדש, על כל

³¹ אך תמורה בעניין, שהרי אין זו שיטת הרשב"א; ועיין הערה 15.

אמה ואמה, אמה ואצבע, דהינו גודל דהוא רבייעת טפח, כדי שלא יבואו לידי מעילה, אם יחזירו בזמנים.

כלומר, לפי הרשב"א, ההבדל בין אמה שוחקת לעכובה הוא חצי אצבע, ואילו לפי ابن העוזר – אצבע שלמה. לאור קושיות הדבר יציב, שיטת אבן העוזר פשוטה.

3. דעת רבנו ירוחם

המשך הראונה במסכת סוכה כתובת: "סוכה... ושאין לה שלש דפנות... פסולה". איך מכוירים סוכה, שיש לה רק שתי דפנות הסמכות זו לזו (כחות האות ר)? על כך דנה הגמרא (סוכה ז, א): "רב סיימון, ואיתימא רב יהושע בן לוי, אמר: עשרה לו טפח שווק, ומעמידו בפחות משלשה טפחים סמוך לדופן, וככל פחות משלשה סמוך לדופן לבוד דמי". ר' סיימון מציע, שהדופן השלישית תיעשה בצורה הבאה: ייקח דופן שיש באורכה "טפח שווק", ויעמיד אותה במרקח של מעט פחות משלשה טפחים מאתה הדפנות הקימות. בדומה זאת, יהיה לנו שתי דפנות שלמות, ודופן אחד בגודל של ארבעה טפחים לפחות³² (כיון שכל פחות משלשה טפחים, נחשב כס滔ום מדין "לבוד"). מהו ה"טפח השוק" המוזכר בסוגיה זו? האם הוא מחייב לבתו "שוקק", המזוכר בסוגייתנו לגבי אמות? נעין בדברי המנתח חינוך (שכה; בסוגרים פירוש שלו), שואל המנתח חינוך: "ויהנה לדעת הטור והמחבר [הסוברים כדעת הרמב"ם, שמודדים כל פעם עצב ושוקק לחומרא], למה לי לתנא לומר: 'עשה טפח שווק', הא טפח סתמא הויל שוקק?". משללת המנתח חינוך, ברור שהוא משווה סוגיה זו של טפח שווק, לסוגייתנו.

לאור הבנה זו של המנתח חינוך, נעין בדברי רבנו מנוח. על פסק הרמב"ם (סוכה ז, ב): "היו לה שתי דפנות גמורות זו בצד זו... עשרה דופן שיש ברכבו יתר על טפח, ומעמידו בפחות משלשה, סמוך לאחד משתי הדפנות...", כותב רבנו מנוח: "ובפירוש הלכות כתוב, שטפח שווק הוא ארבע אצבעות בגודל וחצי אצבע". מכאן נראה, שבניגוד לרשב"א שהבין שאמה שוחקת יתרה על אמה עצובה חצי אצבע, מפרש רבנו מנוח שטפח שווק יתר על טפח עצוב חצי אצבע, שהרי כתוב שטפח שווק הינו ארבעה גודלי וחצי אצבע, בניגוד לטפח רגיל שהינו ארבעה גודלי בלבד. מכאן, לפि רבנו מנוח, אמה שוחקת יתרה על אמה עצובה שלוש אצבעות (כי ישנים שיש טפחים באמה, ואם כל טפח שווק יתר על עצוב בחצי אצבע, אמה שוחקת תהיה יתרה על עצובה בשישה חצי אצבע, ככלומר שלוש אצבעות).

³² "והויא ליה כמחיצה של ארבעה טפחים, ומישך סוכה שבעה, נמצא רובו של דופן עשויי" – רשי' שם, ד"ה ומעמידו בפחות משלשה. ועין ר' שכתב: "דאף על גב דבטף כל דהוא איכא רוב דופן, דהו טפי מג' טפחים ומוחצה, אפילו הכי בציר מאربעה לא חשיב בשום דוכתא".

כן נראה שהבini בעל ההוראות על המנתה חנוּך, שכתב (הוצאת מקון ירושלים, הערת ב על מצוה : שכה)

בפירוש רבנו מנוח פרק ד מסוכה הלכה ב, כתוב דשוחק וועוצב נאמר על הטפת, דטפח שוחק עדיף על עצב בחזי אצבע... (ודבריו רבנו מנוח צרכיהם בירור, שלפי דבריו האמה השוחקת היא קרובה לשבעה טפחים פחות אצבע אחת)...

נראה שדברי רבנו מנוח מבוססים על פירוש אחר למשנה בכלים, המדבר על האמות שהיו בשושן. לפי דבריו, כאמור "ועל קרון מזרחה צפונית היהת יתרה על של משה חצי אצבע...", אין הכוונה חצי אצבע בלבד, אלא חצי אצבע **לכל טפח**. אמנים הרב יעקב דוד אילן כתוב (בחუרתו על חידושים הרשב"א למסכת עירובין, ג-ב – עמודה יט, הערת 90):

ומה שכותב המנתה חינוך שם, מدين טפח שוחק בסוכה ז, א, התם הו דיין אחר ולא שייך לסוגין, אלא דבעין מלבד שיעור טפח גם שעור כאצבע...

הרב יעקב דוד אילן, סובר שאין זיקה ישירה בין המושג "טפח שוחק" האמור כאן במסכת סוכה, לבין המושג "אממה שוחקת" המוזכר בסוגיותינו. לפי דבריו, ככל לפרש שרבניו מנוח העוסק בדיון "טפח שוחק", כלל לא חולק על הרשב"א העוסק בדיון "אממה שוחקת". אלא, שגם אם נגיד, שאין כוונת רבנו מנוח שאמה שוחקת יתרה על אמה עצובה בשיעור של חצי אצבע לטפח, שיטה זו עדין קיימת.

בפירושו על המשנה הראשונה בעירובין, כתוב התוספות חדשים :

וכתיב בית יוסף בירושה דעה ריש סימן י: ר"א בשם רשב"א, דטפח שוחק הו יתרה על טפח עצב חצי אצבע. וכן כתיב בית יוסף בשם, באורה חיים סימן סיג.

אך צרייך עיון, איך כתוב זה בשמו של הבית יוסף³³? כן מופיע הרעיון הנזכר בשווית דברי יציב (ירושה דעה סימן קיא) ובליקוטי הלכות לבעל החפש חיים (זבח תודה על מסכת מנחות צח), כניסיו לתרץ רמב"ם קשה בהלכות מעילה ח, ה.

³³ לשון הרשב"א המופיע לפניו בעבודת הקודש הינו: "וכמה שיעור אמה שוחקת יתרה על העצבה? יראה לי חצי אצבע". ולא מזכיר האם חצי אצבע לאמה או לטפח, ולמרות שנראה כדוחק להבן שהתקכו הרשב"א לחצי אצבע לטפח ("וכמה שיעור אמה שוחקת"), הדבר בגדר האפשר. אלא שבבית יוסף, אין הדבר בגדר אפשרי:

1. הנוסח המופיע לפניו בבית יוסף שסיג,כו הינו: "וכתיב הרב המגיד בסוף פרק יז בשם הרשב"א, ששיעור יתרון השוחק על העצב חצי אצבע **לאמה**", וכדי לקיים את דברי התוספות חדשים, צריך לגורוס אחרת הן בבית יוסף עצמו והן במגיד משנה.

2. לשון הבית יוסף בירושה דעה רא, א הינו: "וכתיב הרשב"א (בעבודת הקודש, שא, סוף סימן ג): 'דשוחקת יתרה על העצבה חצי אצבע', ומהשබון שעשו הבית יוסף בבדיקה הבית: "ולפי זה צריך שישיה בתשבורת המקווה ארבעים וארבעה אלף וק"ח אצבעות וחצי אצבע", מוכרת ששובר שאמה

ח. הטפח הלכה למעשה

נזכיר לדברי רב פפא שהציגו בהקדמתנו: "אמר רב פפא: טפח دائורייתא – ד' בגודל, שת בקטנה, חמש בתילתא". רב פפא מלמדנו, שוגדל הטפח הינו שיש זרותות או חמש אכבעות או ארבעה גודליין. במילים אחרות: $זרת = 1/6$ טפח, אכבע = $1/5$ טפח, אגודל = $1/4$ טפח. הטפח המקבול בימינו במדידות הלכתיות (דהיינו, רוחב כל גב היד), מורכב מזרת, אגודל ושלוש אכבעות³⁴. חישוב פשוט מראה שהטפח המקבול בימינו, גודל מהטפח שעליו דבר ר' פפא ב- $1/60$ טפח (אגודל + זרת + שלוש אכבעות = $1/4+1/6+3/5 = 61/60$)³⁵. כשהאנו מודדים אמה בת שישה טפחים בטפחים שלנו, אנו מגדילים את ההפרש הזה פי שישה, ומכאן יוצא שההפרש בין האמה שלנו לבין האמה של רב פפא הינו $6/60$ טפח, דהיינו עשרית הטפח. הפרש זה הינו בדיקת חצי אכבע לאמה, שהרי האכבע הינה $1/5$ הטפח (וחצי אכבע היא עשרית טפח). מכאן יוצא, שכשאנו מודדים אמה בטפחים שלנו, אנו משוררים אוטומטית באמה שוחקת³⁶.

השוחקת יתרה על העכובה חצי אכבע לאמה (שהרי שיורו המינימלי של המקווה הינו אמה על אמה ברום שלוש אמות), וכחובן הזה אף פסק המחבר בשולחן ערוך.

³⁴ בהנחה שאנו רואים את האמה הקמיצה והאכבע כזוהות, דבר המסתבר ביותר.

³⁵ כشنשתמש במכנה משותף 60: $61/60+10/60+36/60=61/60$.

³⁶ אמם יש לארה, שבפתרונות התכוון הרשב"א שהאמה השוחקת יתרה על העכובה חצי גודל, שהרי כמשמעותו "אכבע" סתם, בדרך כלל מתקונים לגודל (כבחורה 28). כך גם מוכח שהבין הבית יוסר בדברי הרשב"א (ועיין בחורה 33, שם הבנוו את דבריו לבדוק הבית, לגבי חובון המקווה). כך שלמעשה, אין באמה המקבול בימינו בדיקת אמה שוחקת, שהרי אמה שוחקת יתרה על אמה עצובה שמיינית טפח, ולא עשרית טפח.